

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

ЧЕПАК АНТОН ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК 349.41:639.3(477)

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ
ВОДОПОКРИТИХ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК
ДЛЯ РИБОРОЗВЕДЕННЯ

12.00.06 «Земельне право; аграрне право;
екологічне право; природоресурсне право»

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2020

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник:

Гордєєв Володимир Іванович – кандидат юридичних наук, доцент, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, доцент кафедри земельного та аграрного права.

Офіційні опоненти:

Гафурова Олена Вікторівна – доктор юридичних наук, професор, Національний університет біоресурсів і природо-користування України, професор кафедри аграрного, земельного та екологічного права імені академіка В. З. Янчука;

Федчишин Дмитро Володимирович – кандидат юридичних наук, Запорізький національний університет, старший викладач кафедри цивільного права.

Захист відбудеться 03 листопада 2020 р. о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.04 у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 84-а.

Автореферат розіслано 25 вересня 2020 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. Р. Дашковська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Сучасна практика використання водних об'єктів та земельних ділянок водного фонду для потреб риборозведення стає все більш актуальною. Така діяльність виступає джерелом виробництва продуктів харчування та отримання прибутку від реалізації, а також одним із найперспективніших і продуктивних кластерів розвитку вітчизняного сільського господарства. Зокрема, розвиток аквакультури виступає одним із ключових чинників економічного зростання вітчизняних сільськогосподарських підприємств. Рибництво також має надзвичайно великий потенціал у вирішенні проблеми постійно зростаючого попиту на вітчизняні продукти харчування в умовах індексації та підвищення цін на продовольчі товари і харчову продукцію. Наведене диктує необхідність формування дієвої та ефективної законодавчої бази, а також розроблення теоретичного підґрунтя для регулювання суспільних відносин у сфері використання та охорони водопокритих земельних ділянок для риборозведення.

Актуальність дослідження цієї сфери суспільного розвитку зумовлена тим, що починаючи з грудня 1990 року в Україні було запроваджено масштабне реформування земельних та аграрних відносин. Його основним напрямом було визначено систему сільськогосподарського використання земель, завданням якого стала трансформація аграрного сектору економіки до ринкових умов господарювання. Однак майже за 30 років здійснення реформи значна кількість проблем у сфері земельних та аграрних відносин не лише не була розв'язана, а навіть загострилася. Так, відповідно до положень Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» сучасне використання земельних ресурсів України не відповідає вимогам раціонального природокористування. Стан земельних ресурсів України близький до критичного, зважаючи на проблеми у сфері їх ефективного, раціонального використання та охорони.

Вказана проблема повною мірою стосується й аграрного сектору економіки, складовою частиною якого виступає галузь рибного господарства, роль якого у продовольчому забезпеченні держави суттєво знизилася. Через стрімке скорочення обсягів фінансування в рибному господарстві з'явилися загрозливі тенденції. Це пов'язано з погіршенням технічного стану обладнання, швидкими темпами його морального і фізичного старіння та виходом із ладу основних фондів підприємств.

Наразі відродження галузі рибного господарства уявляється можливим лише за умови цілеспрямованого штучного відновлення водних живих ресурсів, що передбачає здійснення діяльності з

риборозведення.

Зазначений вид господарської діяльності вимагає спеціального використання водних об'єктів, придатних для риборозведення, а також земельних ділянок під ними. Відтак питання визначення правових засад використання та охорони водопокритих земельних ділянок для риборозведення набувають надзвичайної актуальності.

Вирішення цих проблем зумовлює необхідність розробки й обґрунтування нових теоретичних підходів, пропозицій та рекомендацій з удосконалення правової регламентації суспільних відносин у сфері використання та охорони водопокритих земельних ділянок для риборозведення з урахуванням новацій сучасного земельного, водного та аграрного законодавства.

Науково-теоретичним підґрунтям дослідження послужили праці українських та зарубіжних вчених у галузі земельного, аграрного, екологічного права, інших галузей юридичної науки, серед яких: В.І. Андрейцев, Г.І. Балук, Ю.О. Вовк, О.В. Гафурова, А.П. Гетьман, В.І. Гордєєв, В.О. Джуган, О.М. Дроваль, В.М. Єрмоленко, О.І. Засць, І.І. Каракаш, Н.Р. Кобецька, О.С. Колбасов, Т.О. Коваленко, Г.С. Корнієнко, І.О. Костяшкін, М.В. Краснова, П.Ф. Кулинич, Т.В. Курман, Н.Р. Малишева, А.М. Мірошниченко, В.В. Носік, О.М. Пащенко, В.Д. Сидор, А.М. Статівка, Н.І. Титова, О.М. Туєва, В.Ю. Уркевич, В.І. Федорович, Д.В. Федчишин, Т.Є. Харитонова, С.В. Хомінець, Ю.С. Шемшученко, М.В. Шульга та ін.

Незважаючи на наявність низки наукових публікацій, присвячених окремим аспектам проблематики, яка досліджується, спеціального комплексного дослідження, присвяченого особливостям використання та охорони водопокритих земельних ділянок для риборозведення, в Україні поки що не проводилось. У зв'язку з цим та з урахуванням формування законодавчої бази в цій сфері актуалізується необхідність ґрунтового дослідження земельно-правових аспектів даної сфери правовідносин.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Проблеми правових засад використання та охорони водопокритих земельних ділянок для риборозведення, що становлять предмет дисертаційної роботи, відповідають плану науково-дослідницької діяльності кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого в межах цільової комплексної програми «Правове забезпечення реалізації політики держави на пріоритетних напрямках економічного розвитку та у сфері екологічної безпеки» (державна реєстрація № 0111U000962). Тема дисертації затверджена (протокол № 5 від 24 грудня 2010 року) та перезатверджена (протокол № 9 від 22 лютого 2019 року) вченою радою

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Мета й завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є комплексне розроблення теоретичних і практичних проблем використання та охорони водопокритих земельних ділянок для потреб риборозведення, формулювання пропозицій і рекомендацій щодо удосконалення правового регулювання суспільних відносин у сфері їх використання та охорони.

Відповідно до поставленої мети визначено й основні завдання дослідження:

- з'ясувати сутність і сформулювати визначення категорії «використання та охорона водопокритих земельних ділянок для потреб риборозведення»;

- встановити правовий режим водопокритих земельних ділянок, що використовуються для потреб риборозведення;

- визначити основні водоохоронні заходи, необхідні під час використання водопокритих земельних ділянок та водних об'єктів для потреб риборозведення;

- з'ясувати місце системи правових норм, що регулюють суспільні відносини у сфері використання та охорони водопокритих земельних ділянок для потреб риборозведення;

- розкрити сутність правових відносин у зазначеній сфері;

- охарактеризувати стан сучасної нормативно-правової бази стосовно використання та охорони водопокритих земельних ділянок для потреб риборозведення;

- розробити науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання відповідних суспільних відносин.

Об'єктом дослідження виступають суспільні відносини, що формуються в процесі використання та охорони водопокритих земельних ділянок для риборозведення.

Предметом дослідження є правові засади використання та охорони водопокритих земельних ділянок для риборозведення.

Методи дослідження. Методологічною основою наукової роботи виступає сукупність загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання, а саме: діалектичний, формально-логічний, моделювання, тлумачення правових норм, статистичного аналізу, індукції, дедукції, системно-структурний та інші методи наукового пізнання.

Діалектичний метод пізнання явищ і процесів послужив підґрунтям для всієї роботи. Його застосування дало змогу дослідити суспільні відносини щодо використання та охорони водопокритих земельних ділянок для потреб риборозведення в їх єдності та взаємозв'язку з іншими правовими явищами, проаналізувати динаміку розвитку законодавства у цій сфері. За допомогою формально-логічного

методу здійснено аналіз положень нормативно-правових актів України щодо правового регулювання використання та охорони водопокритих земельних ділянок для потреб риборозведення, здійснено формулювання визначень і висновків відповідно до мети дослідження. При підготовці конкретних пропозицій щодо удосконалення чинного законодавства України у досліджуваній сфері, в процесі конструювання правових норм застосовано метод моделювання. Метод тлумачення правових норм було застосовано при виявленні відповідності норм права суспільним відносинам щодо використання та охорони водопокритих земельних ділянок для потреб риборозведення. Метод статистичного аналізу використаний в роботі з офіційними статистичними документами у сфері кількісного та якісного стану природних і штучно створених об'єктів водного фонду, рибогосподарських водних об'єктів, рибогосподарських технологічних водойм. За допомогою методів індукції і дедукції здійснено логічні умовиводи щодо використання та охорони водопокритих земельних ділянок для потреб риборозведення від часткового до загального, від окремих фактів до їх узагальнень і навпаки, від загальних суджень до окремих фактів. Застосування системно-структурного методу пізнання дозволило здійснити класифікацію прав та обов'язків суб'єктів правовідносин у досліджуваній сфері за різними критеріями.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що виконана робота є однією з перших, у якій на підставі основних положень земельного, екологічного та аграрного права розроблено комплексний теоретичний підхід до розуміння сутності правових засад використання та охорони водопокритих земельних ділянок для риборозведення, а також сформульовано наукові висновки і рекомендації з удосконалення чинної нормативно-правової бази в зазначеній сфері.

Зокрема, у дисертації *вперше*:

– науково обґрунтовано та сформульовано юридичне визначення наступних понять:

«водопокрита земельна ділянка для риборозведення», під якою пропонується розуміти розташовану під водним об'єктом частину земної поверхні, котра в установленому законом порядку індивідуально визначена на місцевості за розмірами, межами, конфігурацією, функціональним призначенням, законодавчими та іншими обмеженнями, використовується суб'єктами сільськогосподарської діяльності на відповідному правовому титулі або запланована для використання суб'єктами у галузі риборозведення;

«використання та охорона водопокритих земельних ділянок для риборозведення» – врегульований правовими нормами вид сільськогосподарської діяльності, що заснована на експлуатації земельної ділянки під рибогосподарським водним об'єктом на відповідному

правовому титулі (праві власності, праві оренди, праві постійного користування) у поєднанні з експлуатацією водного об'єкта на умовах спеціального водокористування, та спрямована на виробництво сільськогосподарської продукції (продукції рибництва) з метою подальшої її реалізації;

«риборозведення» – діяльність зі штучного розведення, утримання та вирощування риби та інших водних живих ресурсів у спеціальних штучних умовах або визначених для цього рибогосподарських водних об'єктах для одержання сільськогосподарської продукції (продукції аквакультури) з метою подальшої її реалізації;

– сформульовано висновок, що при використанні водопокритих земельних ділянок для риборозведення фактично йдеться про використання земель водного фонду у сільськогосподарських цілях. Отже, правовий режим відповідної земельної ділянки має доповнюватися змістом нормативних положень, які встановлюють правові умови використання земель сільськогосподарського призначення;

– встановлено, що правові норми щодо регулювання суспільних відносин у сфері використання та охорони водопокритих земельних ділянок для потреб риборозведення, системно розташовані у межах двох спеціальних галузей права – земельного і екологічного, утворюючи таким чином комплексний міжгалузевий підінститут права, що за юридичною природою належить до інститутів права власності, права землекористування, правової охорони земель (в межах галузі земельного права) та правового інституту раціонального природокористування (у рамках галузі екологічного права);

– аргументовано, що законодавче закріплення можливості набуття замкнених природних водойм у приватну власність юридичних осіб має здійснюватися лише на платній основі;

– обґрунтовано необхідність у детальному розподіленні повноважень органів управління загальної та спеціальної компетенції у частині здійснення управління та контролю за використанням та охороною водопокритих земельних ділянок для риборозведення, оскільки існуюче сьогодні розпорошення функцій у зазначеній сфері між окремими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування знижує ефективність управлінської діяльності та призводить до дублювання управлінських і контрольних функцій;

– аргументовано доцільність включення до переліку суб'єктів права постійного користування землями водного фонду рибогосподарських підприємств, установ та організацій комунальної форми власності;

– запропоновано класифікацію прав та обов'язків суб'єктів правовідносин за двома критеріями: а) залежно від цілей здійснення

аквакультури (права та обов'язки суб'єктів товарної аквакультури, права та обов'язки суб'єктів штучного розведення (відтворення), вирощування водних біоресурсів); б) залежно від напряму правового регулювання щодо здійснення риборозведення (права та обов'язки, спрямовані на забезпечення ветеринарно-санітарних правил використання водного об'єкта, наданого для риборозведення; права та обов'язки щодо забезпечення якості та безпеки продукції рибництва; права та обов'язки у сфері здійснення ефективного, раціонального використання водних ресурсів).

Удосконалено:

– визначення поняття «водна земельна ділянка» – сформована земельна ділянка, в межах якої на підставі права, яке надається відповідно до додаткового виду використання земельної ділянки, створено штучний водний об'єкт, площа та місце розташування якого не перешкоджають використанню земельної ділянки за її основним цільовим призначенням.

Набули подальшого розвитку:

– положення щодо розширення переліку спеціальних обов'язків власників приватних земельних ділянок за рахунок обов'язку розроблення проекту будівництва штучного водного об'єкта як істотної умови реалізації права на створення штучного водного об'єкта, регламентованого приписами Земельного та Водного кодексів України;

– положення про необхідність розробки та затвердження на рівні постанови Кабінету Міністрів України Методики визначення розміру плати за використання на умовах оренди акваторії (водного простору) внутрішніх морських вод, територіального моря, виключної (морської) економічної зони України.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертації теоретичні положення, пропозиції, рекомендації й висновки є своєрідним внеском у теорію і практику земельного права, які можуть бути використані:

– у *нормотворчій діяльності* – як теоретичний матеріал при розробці або удосконаленні чинного земельного, водного й аграрного законодавства України;

– у *науково-дослідницькій роботі* – для подальших наукових розробок у процесі дослідження проблем правового забезпечення раціонального використання й охорони водопокритих земельних ділянок;

– у *правозастосовній діяльності* – з метою вдосконалення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування у сфері використання та охорони водопокритих земельних ділянок для потреб риборозведення;

– у *навчальному процесі* – при викладанні курсів земельного, екологічного та аграрного права у юридичних і сільськогосподарських

закладах вищої освіти, при підготовці підручників, навчальних та методичних посібників, а також у науково-дослідній роботі студентів.

Апробація матеріалів дисертації. Теоретичні висновки і практичні рекомендації, що містяться в дисертації, обговорювалися та були схвалені на засіданнях кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Результати дослідження були оприлюднені на таких міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Вісімнадцяті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 25 жовтня 2019 року), «Юридична наука України: історія, сучасність, майбутнє» (м. Харків, 1 – 2 листопада 2019 року), «Об'єкти екологічного і суміжних галузей права: теоретичні та практичні аспекти в умовах сталого розвитку» (м. Київ, 29 листопада 2019 р.).

Структура й обсяг дисертації зумовлені предметом, метою і завданнями дослідження, логікою та послідовністю розкриття теми й викладення його результатів. Дисертаційна робота складається зі вступу, двох розділів, що містять 8 підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатку. Загальний обсяг рукопису дисертації складає 180 сторінок, з яких основний текст – 153 сторінки, список використаних джерел (232 найменування) – 25 сторінок, додаток – 2 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується вибір теми дисертаційної роботи, визначаються мета й завдання дослідження, стан наукового опрацювання проблеми; характеризуються об'єкт, предмет і методи дослідження; розкриваються отримані внаслідок наукових пошуків основні результати дослідження, їх наукова новизна, теоретичне і практичне значення, наводиться інформація про форми їх апробації.

Розділ 1 «Загальна характеристика використання водопокритих земельних ділянок для потреб риборозведення» складається з чотирьох підрозділів.

У *підрозділі 1.1 «Поняття використання водопокритих земельних ділянок для риборозведення»* здійснено аналіз земельно-правової термінології у цій сфері, зміни якої відбувалися упродовж останніх двадцяти років.

Під впливом земельної реформи поступово формувався понятійний апарат і галузі рибного господарства. Так, сучасна нормативно-правова база, поряд з поняттям «рибне господарство» оперує такими категоріями, як «аквакультура», «рибництво», «рибальство», «риборозведення».

Земельна ділянка під рибогосподарським водним об'єктом являє собою єдиний комплексний дворесурсний об'єкт водно-земельних правовідносин, на який поширюються норми щодо встановлення правового режиму земель водного фонду і земель сільськогосподарського призначення.

При використанні водопокритих земельних ділянок для потреб риборозведення фактично йдеться про використання земель водного фонду в сільськогосподарських цілях. У цьому разі правовий режим земельної ділянки доповнюється змістом нормативних положень, що встановлюють правові умови використання земель сільськогосподарського призначення.

З'ясовано, що основними ознаками риборозведення виступають наступні: 1) є видом сільськогосподарської діяльності; 2) передбачає штучне розведення та вирощування риби та інших водних живих ресурсів; 3) впроваджується з метою отримання прибутку; 4) тісно пов'язане з суспільними відносинами щодо використання водних об'єктів, а також земельних ділянок, що належать до категорії земель водного фонду.

Доведено, що всі об'єкти водного фонду України (або їх частини), придатні для потреб риборозведення, за законодавством України можуть використовуватися для таких цілей за умови, якщо цільове призначення – риборозведення – передбачено водогосподарським паспортном відповідного водного об'єкта (або його частини).

Для об'єднання вказаних видів водних об'єктів для потреб риборозведення у загальне поняття законодавчо закріплено дефініцію «рибогосподарський водний об'єкт» – водний об'єкт (його частина), що використовується або може використовуватися для цілей рибного господарства. Земельна ділянка під рибогосподарським водним об'єктом являє собою єдиний комплексний дворесурсний об'єкт водно-земельних правовідносин, на який поширюються норми щодо встановлення правового режиму земель водного фонду і земель сільськогосподарського призначення.

Водопокрита земельна ділянка, яка використовується для потреб риборозведення, – це розташована під водним об'єктом частина земної поверхні, яка в установленому законом порядку індивідуально визначена на місцевості за розмірами, межами, конфігурацією, функціональним призначенням, законодавчими та іншими обмеженнями використовується суб'єктами сільськогосподарської діяльності на відповідному правовому титулі або запланована для використання суб'єктами у галузі риборозведення. Право спеціального користування водним об'єктом підлягає спеціальному оформленню і державній реєстрації, а право загального водокористування є однаковим для всіх суб'єктів цього права.

У разі, наприклад, передачі в оренду земельної ділянки під водним об'єктом для потреб риборозведення, правовий режим такої земельної ділянки доповнюється змістом нормативних положень, що встановлюють правові умови використання земель сільськогосподарського призначення.

У підрозділі 1.2 «Правова природа використання водопокритих земельних ділянок для риборозведення» досліджуються особливості використання земельних ділянок як територіального базису, природного ресурсу та основного засобу виробництва, поширення на них правового режиму земель сільськогосподарського призначення в умовах фактичної приналежності таких земельних ділянок до категорії земель водного фонду.

До юридичних ознак правового регулювання використання водопокритих земельних ділянок для цілей риборозведення належать: а) поєднання особливостей використання земельної ділянки як територіального базису, природного ресурсу та основного засобу виробництва; б) утворення єдиного комплексного дворесурсного об'єкта водно-земельних правовідносин; в) використання у сільськогосподарських цілях; г) об'єкти риборозведення не вважаються природним ресурсом чи елементом навколишнього природного середовища, а набувають правового статусу об'єктів майнових прав; д) використання водопокритих земельних ділянок для риборозведення повинно здійснюватися у поєднанні з використанням земельних ділянок суші, що сприяє забезпеченню раціонального використання та належній охороні основного об'єкта – водопокритої земельної ділянки і безпосередньо водного об'єкта.

Особливість правового режиму земельних ділянок прибережних захисних смуг водних об'єктів полягає в тому, що вони перебувають у державній та комунальній власності та можуть надаватися суб'єктам господарювання лише на умовах користування для цілей, визначених законодавством.

Запропоновано внести доповнення до ст. 14 Закону «Про аквакультуру», забезпечивши законодавчою нормою спеціальної дії можливість безперешкодної реалізації права на користування землями прибережних захисних смуг суб'єктами аквакультури внутрішніх рибогосподарських водних об'єктів.

Підрозділ 1.3 «Класифікація видів використання водопокритих земельних ділянок та водних об'єктів для риборозведення» присвячено дослідженню критеріїв та змісту класифікації діяльності з риборозведення.

З урахуванням підстав виникнення права власності на земельну ділянку під рибогосподарським водним об'єктом слід вирізняти наступні

його види: а) право власності, що виникає при передачі водойми та земельної ділянки під нею із державної або комунальної власності у приватну; б) право власності, що виникає у разі створення нового водного об'єкта на власній земельній ділянці; в) у разі придбання водного об'єкта, що вже перебуває у приватній власності; г) право власності, що виникає при отриманні спадщини.

Здійснено класифікацію прав та обов'язків суб'єктів правовідносин за двома критеріями: 1) залежно від цілей здійснення аквакультури (права та обов'язки суб'єктів товарної аквакультури, права та обов'язки суб'єктів штучного розведення (відтворення), вирощування водних біоресурсів); 2) залежно від напрямку правового регулювання щодо здійснення риборозведення (права та обов'язки, спрямовані на забезпечення ветеринарно-санітарних правил використання водного об'єкта, наданого для риборозведення; щодо забезпечення якості та безпеки продукції рибництва; права та обов'язки у сфері здійснення ефективного, раціонального використання водних ресурсів).

Обґрунтовано положення про те, що на праві постійного землекористування земельні ділянки з розташованими на них рибогосподарськими водними об'єктами можуть надаватися державним і комунальним рибогосподарським підприємствам, установам та організаціям.

У підрозділі 1.4 «Поняття та особливості правової охорони водопокритих земельних ділянок для потреб риборозведення» визначено особливості правового регулювання охорони земель водного фонду, а також земельних ділянок для потреб риборозведення.

Особливості правового регулювання охорони земель водного фонду впливають саме з їх специфічної водно-земельної природи. У зв'язку з цим норми щодо охорони земель водного фонду знайшли своє відображення як у водному, так і в земельному законодавстві. Однак об'єктом охорони виступають саме землі (земельні ділянки), що належать до категорії земель водного фонду. Включення сільськогосподарських угідь до складу земель водного фонду повинно супроводжуватися встановленням низки додаткових екологічних обов'язків власників і користувачів таких земельних ділянок.

Аргументовано положення, відповідно до якого рибогосподарська меліорація здійснюється як щодо самого водного середовища ставу (чи іншого водного об'єкта), так і до навколишніх територій, тому в поняття меліорації ставового господарства слід включати заходи щодо якості води, яка надходить до ставового господарства із джерел водопостачання, а також відстійників, фільтрів, споруд для очищення стічних вод, посадки дерев, висадження лучної рослинності на схилах і берегах.

Для забезпечення ефективної правової охорони земель водного фонду чинне земельне законодавство України повинно містити прямі норми щодо охорони таких земель, які б відображали їх специфіку, а також цільове та функціональне призначення.

Розділ 2 «Правовідносини у сфері використання та охорони водопокритих земельних ділянок для потреб риборозведення» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Загальна характеристика правовідносин щодо використання та охорони водопокритих земельних ділянок для потреб риборозведення» наголошується, що потрапляючи під вплив правових норм, відносини щодо використання та охорони водопокритих земельних ділянок для риборозведення, окрім екологічної та економічної сутності, набувають юридичного характеру. Ці суспільні відносини характеризуються власною специфікою, яка обумовлена наявністю особливого комплексного об'єкта, з приводу якого вони складаються – єдиний природно-антропогенний виробничий комплекс, до складу якого включено земельну ділянку водного фонду та риборозведення водний об'єкт. З огляду на особливий характер об'єкта правовідносини у сфері використання та охорони водопокритих земельних ділянок для потреб риборозведення також мають водно-земельну природу.

Підстави і порядок переходу права власності на водний об'єкт, що розташований на такій земельній ділянці, повинні визначатися окремо від земельної ділянки. Відповідно і суб'єктивне речове право на водний об'єкт підтверджується окремим правостановлюючим документом. При визначенні обсягу прав і обов'язків орендарів водопокритих земельних ділянок для риборозведення особливу увагу слід звертати на забезпечення раціонального використання водних об'єктів, дотримання встановлених природоохоронних обмежень, а також можливість реалізації іншими суб'єктами своїх невід'ємних екологічних прав.

У підрозділі 2.2 «Суб'єкти правовідносин у сфері використання та охорони водопокритих земельних ділянок для потреб риборозведення» надано характеристику суб'єктному складу правовідносин у зазначеній сфері.

На сьогодні землі водного фонду не мають єдиного органу управління і контролю. Система їх управління складає розгалужену структуру окремих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування. Це інколи призводить до дублювання управлінських і контрольних функцій та породжує численні підзаконні нормативно-правові акти і в кінцевому рахунку негативно впливає на правове регулювання використання і охорони земель водного фонду.

Зазначимо, що в управлінні землями водного фонду існує суттєвий недолік, який полягає в неузгодженості деяких функцій

(взаємодії) між Держгеокадастром, Держводагенством, місцевими державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування. Наприклад, Держгеокадастр, будучи комплексним органом по відношенню до управління земельними ресурсами, забезпечує раціональне використання та охорону земель, збереження природних водно-болотних угідь. Із цього вбачається, що він здійснює управління та охорону всіх категорій земель, у тому числі земель водного фонду. Для потреб рибництва функціонують також державна лабораторія ветеринарної медицини з хвороб риб та інших гідробіонтів і зональна спеціалізована державна лабораторія ветеринарної медицини з хвороб прісноводних риб та інших гідробіонтів.

При використанні водних об'єктів для потреб риборозведення здійснюється діяльність сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм господарювання.

До числа суб'єктів користування водопокритими земельними ділянками для риборозведення чинне земельне законодавство відносить також і державні рибогосподарські підприємства, установи і організації, створені з метою ведення аквакультури. Узагальнюючою ознакою таких суб'єктів виступає їх форма власності – державна, а також правовий титул, на основі якого реалізується право – постійне землекористування. Всім іншим публічним юридичним особам земельні ділянки водного фонду надаються в користування на умовах оренди.

Пропонується привести до єдиної редакції ч. 3 ст. 59 Земельного кодексу України та положення ст. 92 Земельного кодексу України шляхом розширення переліку суб'єктів права постійного користування землями водного фонду за рахунок комунальних підприємств.

Підрозділ 2.3 «Об'єкт правовідносин у сфері використання та охорони водопокритих земельних ділянок для потреб риборозведення» присвячено аналізу особливостей правового режиму об'єктів правовідносин у сфері використання та охорони водопокритих земельних ділянок, зокрема, водного фонду, а саме водопокритих та навколоводних земельних ділянок.

Визначаючи склад земель водного фонду, норми земельного законодавства України базуються на тому, що межа цих земель не збігається із зовнішньою межею поверхневого водного об'єкта (узрізом води). До земель водного фонду належить не тільки дно, а й земна поверхня навколо водойми, яка безпосередньо до неї прилягає і є надводним продовженням дна. Отже, вирішуючи питання щодо включення земельних ділянок до категорії земель водного фонду, доцільно оцінювати водоохоронне значення таких земельних ділянок, оскільки режимоутворюючий об'єкт для них – водні об'єкти.

При створенні штучної водойми об'єктом правових відносин

виступає не лише земельна ділянка, а й водний об'єкт, який передбачається побудувати, а також об'єкти водного фонду України, водами яких наповнюється новостворений водний об'єкт. Для потреб аквакультури водні об'єкти визначаються відповідно до чинного Закону України «Про аквакультуру».

Для здійснення товарної аквакультури використовуються, в першу чергу, природні рибогосподарські водні об'єкти та їх частини, рибогосподарські технологічні водойми при цьому не використовуються. Для здійснення індустріальної аквакультури, у тому числі марикультури, використовуються рибницькі басейни, рибницькі садки, акваріуми, а також частини водних об'єктів із застосуванням спеціальних технологічних пристроїв – плаваючих садків, колекторів для моллюсків, установок замкненого водопостачання тощо.

Сформульовано авторське визначення категорії «водна земельна ділянка» як сформована земельна ділянка, в межах якої на підставі права, яке надається відповідно до додаткового виду використання земельної ділянки, створено штучний водний об'єкт, площа та місце розташування якого визначаються таким чином, щоб забезпечувалась можливість користування земельною ділянкою за її основним цільовим призначенням.

У підрозділі 2.4 «Зміст правовідносин щодо використання та охорони водопокритих земельних ділянок для потреб риборозведення» досліджено суб'єктивні права та обов'язки учасників правовідносин щодо використання та охорони водопокритих земельних ділянок.

На основі аналізу нормативно-правових актів, що визначають зміст правовідносин у сфері використання та охорони водопокритих земельних ділянок для потреб риборозведення, запропоновано класифікацію прав та обов'язків суб'єктів правовідносин за двома критеріями:

1) залежно від цілей здійснення аквакультури: (а) права та обов'язки суб'єктів товарної аквакультури, (б) права та обов'язки суб'єктів штучного розведення (відтворення), вирощування водних біоресурсів;

2) залежно від напрямку правового регулювання щодо здійснення риборозведення: (а) права та обов'язки, спрямовані на забезпечення ветеринарно-санітарних правил використання водного об'єкта, наданого для риборозведення, (б) права та обов'язки щодо забезпечення якості та безпеки продукції риборозведення, (в) права та обов'язки у сфері здійснення ефективного, раціонального використання водних ресурсів.

Суб'єктивне право на створення штучного водного об'єкта реалізується у фактичних діях суб'єкта, регламентованих правовими нормами, за умови виконання визначених нормативно-правовими актами загальних та спеціальних юридичних обов'язків.

Запропоновано розширити перелік спеціальних обов'язків власників приватних земельних ділянок за рахунок обов'язку розроблення проєкту будівництва штучної водойми як істотної умови реалізації права на створення штучного водного об'єкта, регламентованого Земельним та Водним кодексами України.

У чинному законодавстві слід закріпити обов'язок власників приватних земельних ділянок розробляти проєкти будівництва як істотну умову реалізації права на створення штучного водного об'єкта, регламентованого Земельним кодексом України та Водним кодексом України. Цей обов'язок доцільно встановити у статті «Проєкт будівництва штучного водного об'єкта», яку варто включити у Водний кодекс України.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення й запропоновано вирішення наукового завдання, що полягає у з'ясуванні й комплексному розробленні теоретичних і практичних проблем використання та охорони водопокритих земельних ділянок для потреб риборозведення, формулюванні пропозицій і рекомендацій щодо вдосконалення правового регулювання суспільних відносин у цій сфері. Проведене самостійне цілісне дослідження дозволяє зробити такі висновки, пропозиції й рекомендації, які можуть мати як теоретичне, так і практичне значення:

1. На основі аналізу чинного законодавства України та доктринальних підходів до розуміння сутності категорій земель водного фонду та земель сільськогосподарського призначення визначено, що водопокрита земельна ділянка для потреб риборозведення являє собою єдиний комплексний дворесурсний об'єкт водно-земельних правовідносин, на який поширюються норми щодо встановлення правового режиму земель водного фонду і земель сільськогосподарського призначення.

2. У процесі провадження риборозведення водопокрита земельна ділянка виступає основним засобом виробництва продукції сільського господарства. Вихідним нормативним положенням, на якому базується правове регулювання використання земельних ділянок під водними об'єктами для риборозведення, є загальновизнане положення земельного законодавства щодо поєднання особливостей використання земельної ділянки як територіального базису, природного ресурсу та основного засобу виробництва.

3. Унаслідок аналізу положень чинного земельного законодавства сформульовано авторське визначення конструкції «водопокрита земельна ділянка, що використовується для потреб риборозведення» як розташована під водним об'єктом частина земної

поверхні, котра в установленому законом порядку індивідуально визначена на місцевості за розмірами, межами, конфігурацією, функціональним призначенням, законодавчими та іншими обмеженнями, використовується суб'єктами сільськогосподарської діяльності на відповідному правовому титулі або запланована для використання суб'єктами у галузі риборозведення.

4. Доведено, що з метою забезпечення прав землевласників та землекористувачів легального закріплення на законодавчому рівні потребує поняття «водна земельна ділянка» – сформована земельна ділянка, в межах якої на підставі права, яке надається відповідно до додаткового виду використання земельної ділянки, створено штучний водний об'єкт, площа та місце розташування якого не перешкоджає використанню земельної ділянки за її основним цільовим призначенням.

5. Спеціальний режим використання водопокритих земельних ділянок для потреб риборозведення полягає в: 1) поширенні на земельні ділянки водного фонду нормативних положень, які встановлюють правові умови використання земель сільськогосподарського призначення; 2) дотриманні господарюючим суб'єктом визначених законодавством і правостановлюючими документами цілей використання цього комплексного природного об'єкта; 3) дотриманні встановленого законодавством режиму господарської діяльності; 4) використанні таких природних об'єктів згідно із законодавчою вимогою щодо заборони проваджувати певні види діяльності на території водоохоронних зон та у прибережних захисних смугах.

6. З урахуванням комплексності об'єкта досліджуваних правовідносин визначальною умовою правової охорони водопокритих земельних ділянок для риборозведення виступає дотримання законодавчих вимог щодо раціонального природокористування та охорони навколишнього природного середовища. Сутність раціонального природокористування під час використання водопокритих земельних ділянок для риборозведення полягає у використанні земельних ділянок, водних об'єктів та водних біоресурсів в обсягах та способами, які забезпечують сталий економічний розвиток, що не призводить до порушення відновлювальних властивостей цих природних ресурсів і погіршення екологічних умов навколишнього природного середовища.

7. Правовідносини у сфері використання та охорони водопокритих земельних ділянок для рибогосподарських потреб характеризуються власною специфікою. Їх існування зумовлене, в першу чергу, специфічним комплексним об'єктом, з приводу якого вони формуються. Таким об'єктом слід вважати єдиний природно-антропогенний виробничий комплекс, до складу якого включено земельну ділянку водного фонду та рибогосподарський водний об'єкт (природний

або штучно створений).

8. З огляду на особливий характер об'єкта правовідносини у сфері використання та охорони водопокритих земельних ділянок для потреб риборозведення також мають водно-земельну природу. Вони регулюються як водним, так і земельним законодавством. При цьому права регламентація досліджуваних відносин у частині забезпечення раціонального водокористування та охорони водних об'єктів здійснюється із застосуванням норм екологічного законодавства, оскільки комплексний характер галузі екологічного права передбачає включення водних відносин до складу екологічних правових відносин.

9. Системне розташування правових норм, які регулюють суспільні відносини у сфері використання та охорони водопокритих земельних ділянок для потреб риборозведення у межах двох спеціальних галузей права – земельного і екологічного – свідчить про існування своєрідної правової конструкції. Таку правову конструкцію можна визнати комплексним міжгалузевим підінститутом права, що за юридичною природою належить до інститутів права власності, права землекористування, правової охорони земель (в межах галузі земельного права) та правового інституту раціонального природокористування (у рамках галузі екологічного права).

10. Нормативно-правове регулювання використання та охорони водопокритих земельних ділянок для потреб риборозведення є недосконалим, у зв'язку з чим надано пропозиції щодо усунення прогалин у правовому регулюванні відповідних відносин. Зокрема, обґрунтовується необхідність затвердження на рівні постанови Кабінету Міністрів України Методики визначення розміру плати за використання на умовах оренди акваторії (водного простору) внутрішніх морських вод, територіального моря, виключної (морської) економічної зони України. Пропонуються зміни та доповнення до чинних нормативних актів, зокрема, Земельного кодексу України, Водного кодексу України, Закону України «Про аквакультуру».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації:

1. Чепак А. О. До питання про поняття використання земельних ділянок під водними об'єктами для риборозведення. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. № 3. Т. 2. С. 12–17.

2. Чепак А. О. Специфіка правовідносин використання та охорони земельних ділянок із водним об'єктом для рибогосподарських потреб. *Порівняльно-аналітичне право*: електрон. наук. фахове вид. 2018. № 3. С. 183–185 URL: http://www.pap.in.ua/6_2017/54.pdf.

3. Чепак А. О. До питання об'єкта правовідносин у сфері використання та охорони земельних ділянок із водним об'єктом для рибогосподарських потреб. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 4. С. 103–107.

4. Чепак А. Правова природа використання земельних ділянок під водними об'єктами для риборозведення. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 9. С. 109–114.

5. Чепак А. Особенности классификации видов использования земельных участков под водными объектами для рыборазведения. *Leges vitae (Республіка Молдова)*. 2019. № 1/2 (325). С. 150–153.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Чепак А. О. Про особливості правової охорони водопокритих земельних ділянок для потреб риборозведення. *Актуальні проблеми юридичної науки: зб. тез Міжнар. наук. конф. «Вісімнадцяті осінні юридичні читання»* (м. Хмельницький, 25 жовтня 2019 р.). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2019. С. 467–469.

2. Чепак А. О. До питання про класифікацію видів використання водопокритих земельних ділянок для потреб риборозведення. *Юридична наука України: історія, сучасність, майбутнє: матер. міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Харків, 1 – 2 листопада 2019 р.). Харків: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2019. С. 96–98.

3. Чепак А. О. Земельна ділянка як об'єкт правовідносин у сфері риборозведення. *Об'єкти екологічного і суміжних галузей права: теоретичні та практичні аспекти в умовах сталого розвитку: матер. Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 29 листопада 2019 р.) / наук. ред. В. А. Устименко. Київ: НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень, 2019. С. 121–125.

АНОТАЦІЯ

Чепак А. О. Правові засади використання та охорони водопокритих земельних ділянок для риборозведення. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право». – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2020.

Дисертація присвячена комплексному теоретичному дослідженню правових засад використання та охорони водопокритих земельних ділянок для риборозведення.

Наукова робота є першим у науці земельного права України

комплексним дослідженням теоретико-правових та практичних проблем використання та охорони водопокритих земельних ділянок для потреб риборозведення, у якому на базі основних положень земельного, екологічного та аграрного права проведено науковий аналіз поняття та змісту правових відносин щодо використання й охорони водопокритих земельних ділянок для риборозведення, визначено місце відповідних правових приписів у загальній системі права, а також здійснено правовий аналіз сутності та правової природи використання та охорони водопокритих земельних ділянок для потреб риборозведення, визначено правовий режим цих ділянок.

Досліджено основні водоохоронні заходи, необхідні під час використання водопокритих земельних ділянок та водних об'єктів для потреб риборозведення. Здійснено класифікацію прав та обов'язків суб'єктів правовідносин: залежно від цілей здійснення аквакультури; залежно від напрямку правового регулювання щодо здійснення риборозведення.

Внесено пропозиції щодо законодавчих змін із усунення прогалин та колізій у правовому регулюванні передачі й використання на умовах оренди водних об'єктів і земельних ділянок водного фонду саме в контексті комплексності їх використання.

Ключові слова: землі водного фонду, земельні ділянки для потреб риборозведення, земельні правовідносини, водний об'єкт, рибне господарство, аквакультура, рибництво, рибальство, риборозведення.

АННОТАЦІЯ

Чепак А. А. Правовые основы использования и охраны водопокрытых земельных участков для рыборазведения. – Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.06 «Земельное право; аграрное право; экологическое право; природоресурсное право». – Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Министерство образования и науки Украины, Харьков, 2020.

Диссертация посвящена комплексному теоретическому исследованию правовых основ использования и охраны водопокрытых земельных участков для рыборазведения. Научная работа является первым в науке земельного права Украины комплексным исследованием теоретико-правовых и практических проблем использования и охраны водопокрытых земельных участков для нужд рыборазведения, в котором на базе основных положений земельного, экологического и аграрного права проведён научный анализ понятия и содержания правовых

отношений по использованию и охране водопокрытых земельных участков для рыборазведения.

Определено место соответствующих правовых предписаний в общей системе права, а также осуществлён правовой анализ сущности и правовой природы использования и охраны водопокрытых земельных участков для нужд рыборазведения, а также исследован правовой режим этих участков.

Установлены основные водоохранные мероприятия, необходимые при использовании водопокрытых земельных участков и водных объектов для нужд рыборазведения.

Осуществлена классификация прав и обязанностей субъектов правоотношений по таким критериям: а) в зависимости от целей осуществления аквакультуры; б) в зависимости от направления правового регулирования осуществления рыборазведения.

Сформулировано определение понятий «водопокрытый земельный участок для рыборазведения», «использование водопокрытых земельных участков для рыборазведения», «рыборазведение».

Сделан вывод, что при использовании водопокрытых земельных участков для рыборазведения фактически речь идёт об использовании земель водного фонда в сельскохозяйственных целях. В таком случае правовой режим земельного участка дополняется содержанием нормативных положений, устанавливающих правовые условия использования земель сельскохозяйственного назначения.

Установлено, что правовые нормы по регулированию общественных отношений в сфере использования и охраны водопокрытых земельных участков для нужд рыборазведения системно расположены в пределах двух специальных отраслей права – земельного и экологического, образуя таким образом комплексный межотраслевой подинститут права, который по юридической природе относится к институту права собственности, права землепользования, правовой охраны земель (в пределах отрасли земельного права) и правового института рационального природопользования (в рамках отрасли экологического права).

Доказана целесообразность включения в перечень субъектов права постоянного пользования землями водного фонда рыбохозяйственных предприятий, учреждений и организаций коммунальной формы собственности.

Обоснована необходимость детального распределения полномочий органов управления общей и специальной компетенции в части осуществления управления и контроля за использованием и охраной водопокрытых земельных участков для рыборазведения. В диссертации осуществлена классификация прав и обязанностей субъектов

правоотношений по двум критериям – в зависимости от целей осуществления аквакультуры и в зависимости от направления правового регулирования осуществления рыборазведения.

Определены основные водоохранные мероприятия, необходимые при использовании водопокрытых земельных участков и водных объектов для нужд рыборазведения. Выяснено место системы правовых норм, регулирующих общественные отношения в сфере использования и охраны водопокрытых земельных участков для нужд рыборазведения.

Внесены предложения по законодательным изменениям по устранению пробелов и коллизий в правовом регулировании передачи и использования на условиях аренды водных объектов и земельных участков водного фонда в контексте комплексности их использования.

Ключевые слова: земли водного фонда, земельный участок для нужд рыборазведения, земельные правоотношения, водный объект, рыбное хозяйство, аквакультура, рыболовство, рыбоводство, рыборазведение.

SUMMARY

Chepak A. O. Legal basis for the use and protection of water-covered land for fish farming. – Qualifying scientific work on the manuscript.

The dissertation for obtaining the scientific degree of candidate of legal sciences, specialization 12.00.06 «Land Law; Agrarian Law; Ecological Law; Natural Resources Law». – Yaroslav Mudryi National Law University, the Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2020.

The scientific work is the first in the science of land law of Ukraine comprehensive researching of theoretical and legal and practical problems of the use and protection of water-covered land for fish breeding, in which on the basis of the main provisions of land, environmental and agrarian law the scientific analysis of the concept and content of legal relations regarding the use and protection of water-covered land for fish breeding was carried out, the place of relevant legal prescriptions in the general system of law was determined, as well as the legal analysis of the legal nature of use and protection water-covered land for the purposes of fish farming, and also the legal regime of these sites.

The main water conservation measures required for the use of water-covered land and water bodies for fish farming purposes are researched. The rights and obligations of legal entities are classified according to the aquaculture in the direction of legal regulation for fish farming.

Suggestions for legislative changes to eliminate gaps and conflicts in the legal regulation of the transfer and use of water bodies and land plots of the water fund were introduced in the context of the complexity of their use.

Key words: land of water fund, land plots for fisheries, land legal

relationship, water object, fisheries, aquaculture, fishing, fish farming.

Відповідальний за випуск:

кандидат юридичних наук, доцент С. В. Хомінець

Підписано до друку 08.09.2020 р. Формат 60х90/16.

Папір офсетний. Віддруковано на ризографі.

Умовн. друк. арк. 0,7. Облік.-вид. арк. 0,9.

Тираж 100 прим. Зам № 706

Друкарня
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77